

NICKNAMELAR VA ULARNING MULOQOT JARAYONIDAGI KO'RINISHLARI

Sohiba Otaxonova

ToshDO'TAU tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda tobora ommalashib borayotgan zamonaviy nom-taxalluslar ya'ni nicknamelarning yuzaga kelishi va turli ko'rinishlari va ulardan virtual muloqotda foydalanish shakllari haqida fikr yuritiladi. Nicknamelarning haqida umumiy mulohazalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: Antroponim, nickname, taxallus, abbreviatura, apakonim, kriptonim, kalka, anagramma, palinonim, proksonim.

Аннотация: В данной статье рассматриваются возникновение и различные формы современных никнеймов, никнеймов, которые сегодня становятся все более популярными, и их использование в виртуальном общении. Даны общие комментарии по поводу ников.

Ключевые слова: антропоним, прозвище, псевдоним, аббревиатура, апаконим, криптоним, kalka, анаграмма, палиноним, проксоним.

Abstract: This article discusses the emergence and various forms of modern nicknames, nicknames, which are becoming more and more popular today, and their use in virtual communication. General comments about nicknames are given.

Key words: anthroponym, nickname, pseudonym, abbreviation, apaconym, cryptonym, calc, anagram, palinonym, proxononym.

Ma'lumki, bugungi kunda antroponimlarni turli aspektda o'rganish va tahlilga tortish dolzarb masalalardan biri sifatida qaraladi. Antroponimlarning umumnazariy masalalari E.Begmatovning keyinroq to'ldirilgan va yuzaga kelgan "O'zbek tili antroponimikasi" tadqiqotida, "Hozirgi o'zbek antroponimlarning leksik-semantik va morfologik xususiyatlari" asarlarida zaruriy dalillar asosida nazariy izohlab berildi¹, qator maqolalarida ham antroponimiyaning nazariy va amaliy muammolariga nazar solindi. D.Yuldashevning "Atoqli otlarning antroposentrik tadqiqi"²da² mumtoz filologiyadagi va zamonaviy o'zbek onomastikasidagi atoqli otlarning o'rganilishi, nom va jamiyat munosabatlari – atoqli otlarning lingvokulturologik xususiyatlari antroposentrik planda tahlilga tortilgan bo'lsa, antroponimik birliklardan yana biri – laqablar Mavluda Rashidovanning "O'zbek tilidagi laqablarining leksik-semantik va uslubiy xususiyatlari"³da³, taxalluslar esa Shahnoza Nizomovanning "O'zbek taxalluslarining tarixiy-lisoniy tadqiqi"⁴da⁴ nomshunoslik yo'nalishida o'rganildi. O'zbek tilining tabiati va mantig'ida xalqimizning saviyasi va tafakkur tarzi o'z tajassumini topgan. Aslida, so'zimiz bizning o'zimizdir⁵. Keyingi yillarda tilshunosligimizda antroposentrik paradigma diqqat markaziga ko'tarilib, tilni mutlaqo yangi ko'rinishda tadqiq qilish boshlandi. Biz ushbu maqolada taxalluslarning yangi ko'rinishlari sifatida baholanayotgan nicknamelar haqida fikr yuritimiz. Taxalluslarning dastlabki ko'rinishlari antik davrga borib taqaladi. Dastlab qachon va kim tomonidan qo'llanganligi noma'lum bo'lgan holda, bugungi kunda ularning yangi ko'rinishlari vujudga keldi. Oldinlari

¹Begmatov E. O'zbek tili antroponimikasi. – Toshkent: Fan, 2013. – 262 b.

² Yuldoshev D.T. Atoqli otlarning antroposentrik tadqiqi: Filol. fan. dok. ... disser. – Toshkent, 2021. – 242 b.

³ Rashidova M. O'zbek tilidagi laqablarning leksik-semantik va uslubiy xususiyatlari. – Toshkent: Iqtisod-moлия, 2008. – B.72.

⁴ Nizomova Sh. O'zbek taxalluslarining tarixiy-lisrniy tadqiqi: Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Namangan, 2021.

⁵ Махмудов Н. Ўзимиз ва сўзимиз. – Тошкент, 1997. – Б.3.

faqat ayrim toifa kishilari (shoir, yozuvchilar, rassom, qiziqchilar) tomonidan qo'llanilgan bunday nomlar qatoriga bugungi kunda "nickname" ko'rinishli nomlar ham qo'shilgan bo'lib, taxalluslardan keng omma tomonidan qo'llanilishi bilan farq qiladi. Fikrimizcha shu sababdan "Nickname"larni "zamonaviy nom taxalluslar" sifatida atash o'rinli bo'ladi. Cambridge lug'atida "nickname" atamasiga "narsa yoki shaxsning uning jamoatchilik tomonidan qo'yilgan haqiqiy ismidan farqlanuvchi jamiyatdagi o'rniga yohud xarakter xususiyatiga aloqador norasmiy nomi" deb ta'rif beriladi. Bu atamaning kelib chiqishi XIV asrga borib taqaladi. Dastlab "ekename"(qo'shimcha ism) atamasi 1303-yilda tasdiqlangan. Bu so'z qadimgi ingliz tilidagi eac (also) so'zidan olingan bo'lib, "eacian" (o'sish) leksemasiga taaluqli.⁶ XV asrga kelib "an ekaname" qo'shilmasi bo'g'inlarining noto'g'ri taqsimlanishi uning nickname deb atalishiga olib kelgan va o'shandan beri bu so'z nisbatan barqaror is'temolda ishlatilmoqda.⁷ Nicknamelar haqida ba'zi fikrlar ularning laqablarga yaqin hodisa ekanligini ilgari sursa ham, uning nominatsiya jarayonida aynan shaxsning o'zi tomonidan tanlanishi ko'proq taxalluslar sifatida baholashimiz uchun asos bo'ladi. Nicknamelarni taxallusning yangi ko'rinishi sifatida baholashga sabab bo'luvchi bir qancha omillar mavjud:

- a) har ikkalasi ham shaxsning asl ismini yashirish "oshkor qilmaslik" funksiyasini bajaradi;
- b) nominator taxallus yoki nickname egasining o'zi ekanligi;
- c) har ikkisi shaxsning ma'lum yoshga yoki darajaga yetganidan so'ng tanlanishi;
- d) taxalluslar kabi nicknamelarning ham bir yoki birdan ortiq bo'lishi.

Nicknamelarning yuzaga kelishida eng katta omil ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi va uning foydalanuvchilari sonining jadal sur'atlarda ortishidir.⁸ Taxalluslarga o'xshash jihati shundaki, har bir shaxs o'zining rasmiy nomidan ko'ra qulay bo'lgan boshqa bir nomni tanlashidir. Nominatsiya jarayonining motivatsion va nominatsion xususiyatlarini belgilashda bevosita individ mansub bo'lgan til va madaniyat muhim rol o'ynaydi. Shu jihatdan, nicknamelarni nafaqat lisoniy, balki lingvomadaniy va kognitiv jihatdan tadqiq etish muhim. Bugungi davrda ko'pchilik ijtimoiy tarmoqlarda o'z haqiqiy ismidan emas o'ziga qulay bo'lgan boshqa nomdan ism sifatida foydalanadi. Buning tag zaminida nafaqat qulaylik, balki qandaydir mashhurlikka intilish g'oyasi ham bo'lishi mumkin. XXI asrda ijtimoiy tarmoqlardan foydalanmaydigan kishilar juda kam. Har bir tarmoq foydalanuvchisi virtual olamda o'zining ikkinchi nomiga ega (ayrimlarda bu miqdorning bir nechta ekaniga ham guvoh bo'lishimiz mumkin). Zamonaviy nom-taxalluslarni yuzaga kelishining bir qancha ko'rinishlari mavjud:

Abbreviatura (Qisqartirish) – haqiqiy ismlar va familiyalarni qisqartirish orqali hosil qilingan nom taxalluslar. Masalan: Saidov Umid Nazir o'g'li – S.U.N, Shahlo – Sh. ... (Barcha misollar ijtimoiy tarmoqlardan olingan)

Avtonim – muallifning o'z ismi va familiyasi (grek. "avto" – o'zi + "onoma" – ism) – taxallus sifatida tanilgan real shaxsning familiyasi yoki ismi. Rasmiy akkaunt egalari rasmiy doirada ko'pincha o'zining haqiqiy ism-familiyasidan nickname sifatida foydalanadi. Masalan: Abdurahimov Komil Quدراتovich...

Anagramma – harflarni qayta joylashtirish orqali olingan kriptonimdir. Kriptonim – bu imzo, haqiqiy muallifni yashirish uchun mo'ljallangan ism. Bunday usulda ism yashirish qadimgi davrlarga borib taqaladi. Bir ism tarkibidagi harflar o'rnini o'zgartirish yangi ko'rinishli ismni hosil qiladi. Bunda yangi hosil qilingan so'zning leksik ma'noga ega bo'lishi o'z

⁶ "eke-name, n." (<http://www.oed.com/view/Entry/60061>), OED Online, Oxford University Press, June 2017, retrieved 1 September 201

⁷ "nickname" (<http://www.etymonline.com/index.php?term=nickname>), Online Etymology Dictionary, retrieved 2007-08-31

⁸ Otaxonova S. Antroponimlarning lingvomadaniy xususiyatlari. Magistrlik dissertatsiyasi, Urganch-2023, 55-b

ahamiyatini yo‘qotadi. Shakl uyg‘unligi asosiy o‘ringa ko‘tariladi.⁹ Masalan: Nasiba – “Sibana” Feruza – “Ruzafe”, Dilafruz – “Afuzidil”...

Apokonim ko‘rinishida nickname tanlashda ism va familiyaning bosh va oxirgi bo‘g‘inlari olib tashlanishi mumkin. Masalan: Zamira – “Mira”, Gulnora – “Nora”...

Kalka – ism yoki familiyani boshqa tilga tarjima qilish orqali nickname hosil qilish usuli. Masalan: Bahora – “Vesna”, Yulduz – “Zvezda”...

Palinonim – berilgan ism va familiyani o‘ngdan chapga o‘qish orqali hosil bo‘lgan kriptonimdir. Bunday ismlar ham nicknamelar orasida uchrab turadi. “Shizan” – Nazokat ismining erkalatish shaklini o‘ngdan chapga o‘qilishi, Iroda – “Adori”...

O‘ziga nickname tanlashda jamiyatdagi real pozitsiyasi – kasbi, maqomidan foydalanish ham urfga kirgan bo‘lib, asl nomga qo‘shimcha tarzida ularni anglatuvchi leksemalar qo‘shiladi yoki alohida ifodalanadi. Masalan: Guli singer, Lola dressmaker, Shahnoza stilist, Linguist, Make up Irosh...

Proksonim – muallifga yaqin kishilarning ismlaridan tuzilgan taxallus ma’nosini beruvchi tushunchaga mos keluvchi nicknamelar bugungi kunda ko‘plab uchramoqda. Ayniqsa, ayollar o‘rtasida o‘ziga nickname tanlash jarayonida bevosita farzandlarining ismlariga murojaat qilinishi keng tarqalgan hodisa. Boshqa millat vakillari orasida bunday tarzda o‘ziga nickname tanlash kamdan-kam kuzatiladi. O‘zbek madaniyatining o‘ziga xos ko‘rinishi sifatida ayollarning o‘z juftiga bevosita farzandining nomi orqali murojaat qilishi nicknamening aynan shu tarzda tanlanishiga sabab bo‘lishi mumkin. Ko‘p hollarda ayollar aynan otasining ismidan taxallus olishadi. Masalan: bintu Ahmad, Bintu Narinboy, Ravshanbekovna...

Psevdoandronim (ayol muallif tomonidan qabul qilingan erkak ismi va familiyasi) – bunday ko‘rinishli nicknamelar, asosan, ayollar tomonidan o‘z juftining ism-familiyasiga murojaat qilingan holatda yuzaga keladi.

Stigmonim (tinish belgilari yoki matematik belgilardan tashkil topgan nom) ko‘rinishli nicknamelar ham bugungi kunda ommalashib bormoqda. Kuzatuvlarimiz natijasida shaxsiy sahifasini oddiygina nuqta belgisi bilan ifodalagan tarmoq foydalanuvchilari ko‘zga tashlanadi. Bunda induvid nafaqat tinish belgi yoki matematik belgilardan, balki kayfiyatni yoki holatni ifodalovchi maxsus belgilardan ham foydalanishmoqda. Ular umumiy nom bilan “smilik” (smile-inglizcha. tabassum) deb yuritiladi. Dastlab o‘z yozma nutqida qulaylik yaratish maqsadida ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari uchun ishlab chiqilgan bunday maxsus belgilar bugungi kunda holat va munosabatni qisqa va qulay ifodalashdan tashqari nickname vazifasini ham bajarmoqda. “+”, “=” belgisining nickname hosil qilishda faol ishtiroki ayrim hollarda ko‘zga tashlanadi.

Masalan:

Adham + Rayxon, Rahmon + Dilbar = Yasina...

Nickname ko‘rinishlaridagi yana bir ommalashgan holat Ilohiy (diniy) ismlariga va jumalarga murojaat qilinishidir. Bundan tashqari ko‘p hollarda nicknamelar arabcha harflar bilan ifodalangan hollarga duch kelamiz. Kuzatuvlar natijasi ko‘rsatadiki, asosan, yoshlar o‘rtasida inglizcha nomlardan foydalanish ommalashib bormoqda. Ular nafaqat inglizcha ismlar, balki ingliz tilidagi ko‘plab leksemalarga nickname tanlashda faol murojaat qiladilar.

Leksema ko‘rinishdagi birliklar bilan ifodalanuvchi nicknamelar bilan bir qatorda sintaktik qurilmalar orqali ifodalanuvchi shakllar ham uchrab turadi. An’anaviy taxalluslar orasida esa bunday ko‘rinishdagi nomlar deyarli uchramaydi. Ular ko‘rinishidan sintaktik qurilmadan iborat bo‘lsa ham, vazifaviy jihatdan antroponimik birlik hisoblanadi.

⁹ Otaxonova S. Antroponimlarning lingvomadaniy xususiyatlari. Magistrlik dissertatsiyasi, Urganch-2023, 35-b

Nicknamelarni lingvokulturologik hodisa sifatida o'rganish uni o'z tarkibida belgi, denotatsiya va konnotatsiyani o'z ichiga olgan maxsus birlik sifatida ko'rib chiqishni nazarda tutadi. Biroq nicknamelarni idrok etish va o'rganish uchun aynan konnotativ xususiyat alohida ahamiyatga ega, chunki u muallif bilan bir xil til madaniyati vakili bo'lgan qabul qiluvchining ongida aks sado beruvchi qo'shimcha semantik yoki stilistik funktsiyalarni o'z ichiga oladi.

Nicknameni qabul qilishda, nomlanuvchi shaxs, odatda, o'zini nomlash aktida faol ishtirok etadi. Demak nickname – bu sun'iy, maqsadli o'zini o'zi nomlash natijasidir. Muallif o'z fikrini yetkazish uchun onomastik leksika imkoniyatlaridan foydalanib, o'z nuqtayi nazarida eng yaxshi nominatsiya usulini tanlaydi.

Xulosa qilib aytganda, nickname yoki zamonaviy nom-taxalluslar deganda, biz haqiqiy ism bilan bog'liq bo'lgan, esda qolish, shaxsiy xususiyatlarni yoki faoliyat turini aks ettirish kabi maqsadlarga erishish uchun zarur bo'lgan ibora bilan ta'minlangan uydirma yoki o'zgartirilgan shaxsiy ismni tushunamiz. Xulosa o'rnida, taxalluslarning har qanday ko'rinishlari nominatsion va motivatsion xarakteridan qat'iy nazar o'zida shaxs xarakteri va unga oid bo'lgan xususiyatlar, orzu yoki maqsadlarni ifoda qiladi. Bugungi kunda taxallus ko'rinishiga yaqin bo'lgan va keng omma tomonidan qo'llanilayotgan ikkinchi nomlarda ham bu xususiyat mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Begmatov E. O'zbek tili antroponimikasi. – Toshkent: Fan, 2013. – 262 b.
2. Маҳмудов Н. Ўзимиз ва сўзимиз. – Тошкент, 1997. – Б.3.
3. "eke-name, n." (<http://www.oed.com/view/Entry/60061>), OED Online, Oxford University Press, June 2017, retrieved 1 September 201
4. "nickname" (<http://www.etymonline.com/index.php?term=nickname>), Online Etymology Dictionary, retrieved 2007-08-31
5. Otaxonova S. Antroponimlarning lingvomadaniy xususiyatlari. Magistrlik dissertatsiyasi, Urganch-2023, 55-b
6. Yuldoshev D.T. Atoqli otlarning antroposentrik tadqiqi: Filol. fan. dok. ... disser. – Toshkent, 2021. – 242 b.
7. Rashidova M. O'zbek tilidagi laqablarning leksik-semantik va uslubiy xususiyatlari. – Toshkent: Iqtisod-moлия, 2008. – Б.72.
8. Nizomova Sh. O'zbek taxalluslarining tarixiy-lisrniy tadqiqi: Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Namangan, 2021.